

GÁBORJÁN KÖZSÉG ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNYA

Készítette:
a Cívisterv Várostervező és Építész Iroda Bt.
2011. évben

CÍVISTERV BT.
VÁROSTERVEZŐ ÉS ÉPÍTÉSZ IRODA
Levelezési cím: 4031 Debrecen, Derék utca 245
Iroda: Debrecen, Széchenyi utca 8 sz.
Tel:(30) 9818-172, Tel/fax: (52) 531-732
Email: civisterv@civisterv.hu

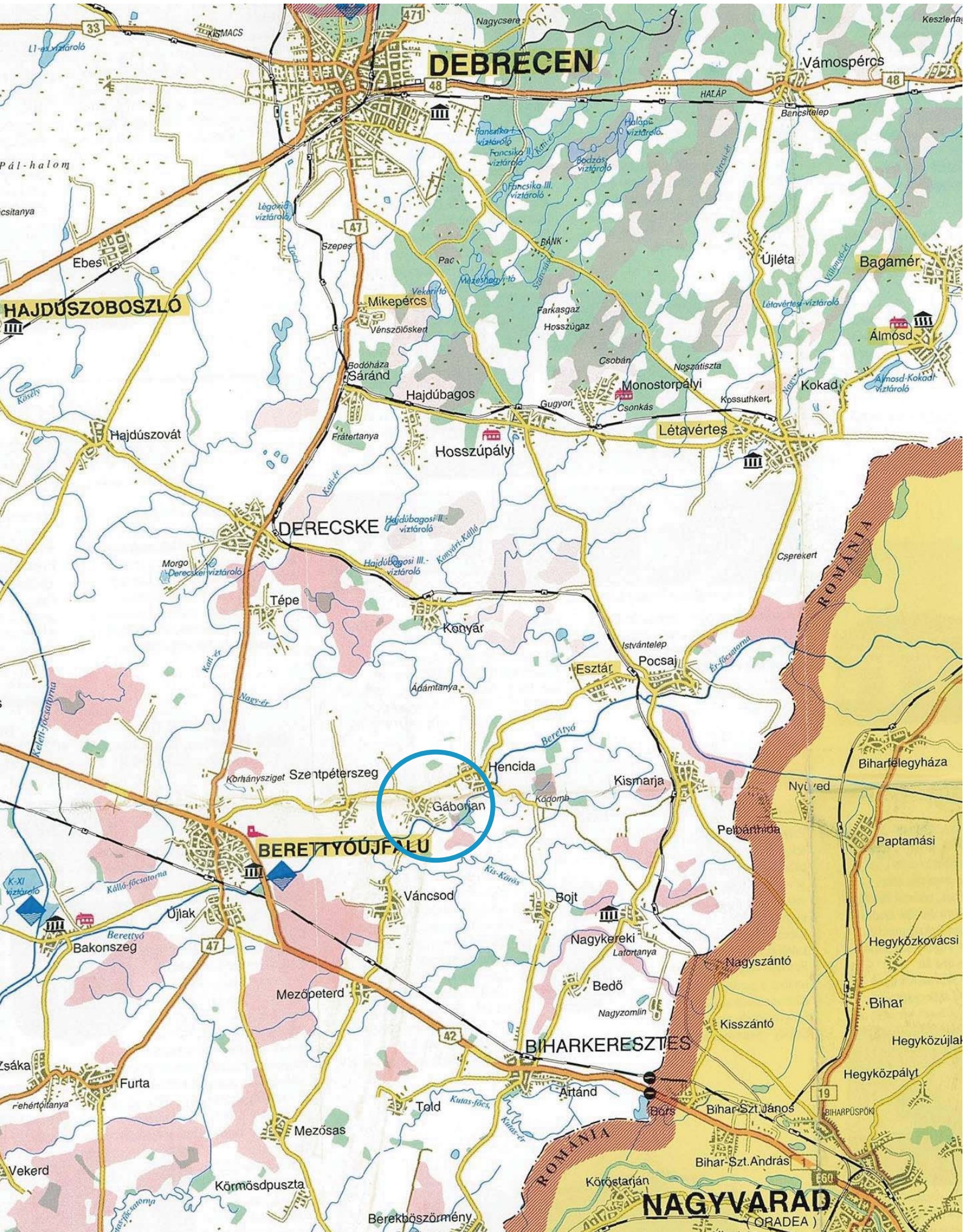
GÁBORJÁN KÖZSÉG ÖRÖKSÉGÉDELMI HATÁSTANULMÁNYA

Készítette:

Zsemberi István okl. építészmérnök
építész vezető tervező,
vezető településtervező
TT-1-09-0016/2001, É1-09-0016

Munkatárs: Zsemberiné Luczi Anikó

Készítette:
a Cívisterv Várostervező és Építész Iroda Bt.
2010. évben

DEBRECEN

HAJDÚSZOBOSZLÓ

DERECSKE

BERETTYÓÚJFALU

BIHARKERESZTES

NAGYVÁRAD
(ORADEA)

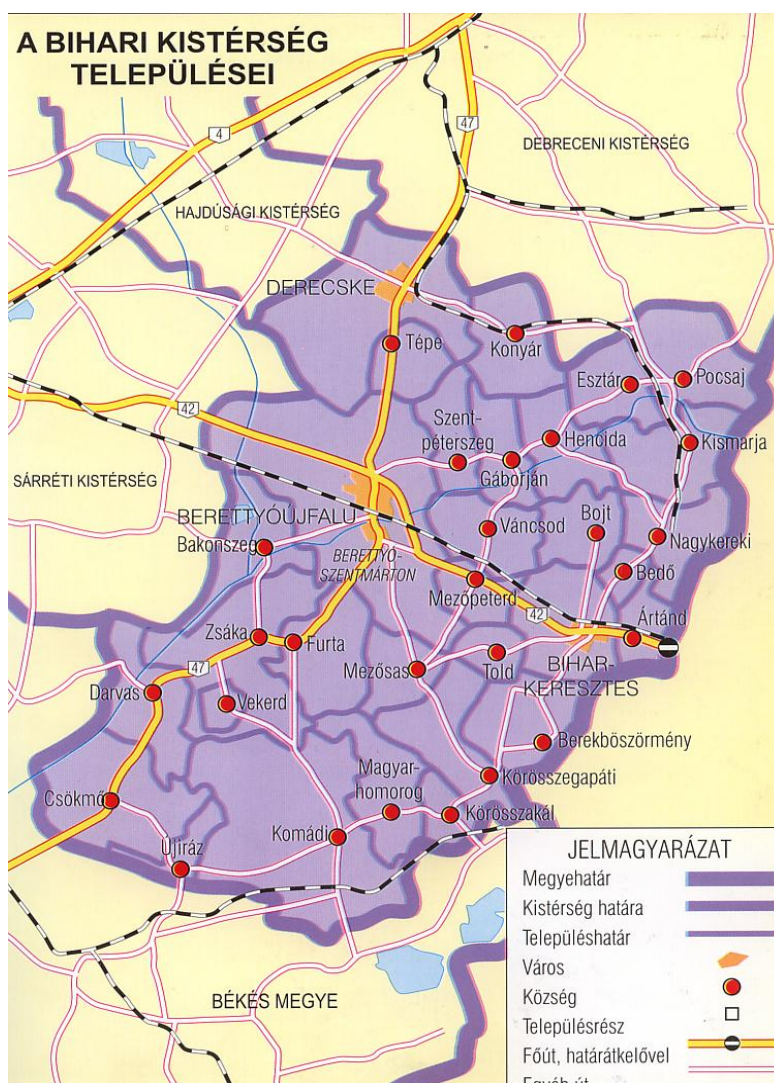
1. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

a) Regionális összefüggések, térszerkezeti helyzet

Gáborján Hajdú-Bihar megye délnyugati, a Bihari rész északkeleti szélén fekszik, Berettyóújfalutól mintegy 9 km-re. A Berettyó menti kistelepülések sorában Szentpéterszeg és Hencida között található. A déli irányban 3 km-re található Váncsoddal is fejlődőben vannak a kapcsolatai. Legszorosabb kapcsolatban a szomszédos falvakkal (főleg Szentpéterszeggel) és Berettyóújfaluuval, mint középfokú központtal van.

A környezetéhez való legfontosabb kapcsolatot a 4812-es főközlekedési, a váncsodi összekötő út, valamint a Berettyó folyó adja.

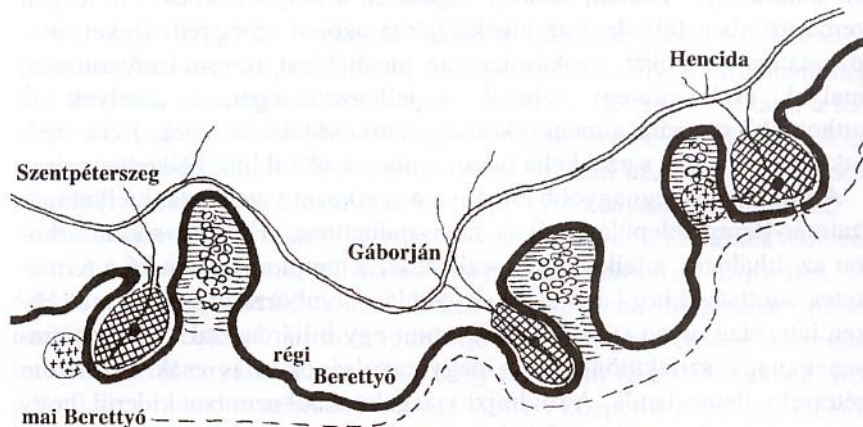
A falunak 1997 óta testvértelepülése a romániai Torockó.

b) Természeti-táji adottságok

Gáborján a megye délkeleti, a Bihari rész északkeleti részén található. A falu a Berettyó- Kálló vidék kistelepülése. A felszín mai képének kialakításában az egykori és mai folyóhálózatnak döntő szerepe volt.

Éghajlata valamivel kiegyenlítettebb, mint a legszárazabb alföldi területeké. A csapadék évi mennyisége 570 mm körüli, az évi középhőmérséklet 10 C körül alakul. A talajtípusok közül a legelterjedtebbek a réti csernozjom talajok, illetve a Berettyó mentén az öntés réti talajok. A település Északi határában kiterjedt szikes területek húzódnak.

A folyómenti faluhálózat tipikus szerkezetének vázlatja

A környék egyetlen ligeterdeje Gáborján és Hencida között (Hencida közigazgatási területén) található, Gáborjánból hangulatos turistaúton megközelíthetően, a falutól negyedórányi járótavolságra.

A Hencidai Csere- erdőben a vidék ősi flórájának maradványaként a mocsári vagy kocsányos tölgyet, a magyar zergevirágot, tarka gyöngyperjét, és a réti kardvirágot kell megemlíteni. Fontos vadászterület: fácánra, őzre, vadkacsára, fogolyra.

Gáborján 1783-ban (I. katonai felmérés)

A külterület mintegy 60 %-a művelés alatt álló szántó, 30 %-a legelő, illetve gyepes rész. 10 %-a erdővel, vízzel fedett rész, illetve mezőgazdasági majorok foglalják el. Ebben a 10 %-ban található a zártkertek is. A településtől délre, a Berettyón túl szőlő és gyümölcsstermesztésre használt zártkert található.

A terület déli harmadát választja le a kelet-nyugati irányban kanyargó Berettyó. A külterületen kanyargó felszíni vízfolyások körül ma is gyepes területek találhatóak, melyek helyenként és időnként vízállásosak. Ezek között helyezkednek el szigetszerűen a szántóföldi művelésre alkalmas területek. Az északi részen nagyobb, a déli részen kisebb a gyepes területek aránya.

A település növényzetére a következő társulások jellemzőek.

A csatornák, patakok és a folyó mentén úszó és gyökerező hínártársulás ma már alig akad, de azért megtaláljuk a holtágakban, a hajdani halastavak medrében maradványait, például a békatutajt, a vidrakeserűfüvet, a békaszőlő fajokat. A Berettyót és a nagyobb csatornákat kísérve, a morotvákban a nádistársulások gyakoriak. Ezeknek fő faja a nád mellett előfordulnak például a keskenylevelű gyékény, a szép virágú virágkáká, a réti harmatkása és a szikikáká. Kissé feljebb a vizektől a hajdani bokorfüzesek helyén a mocsárréteken, az alföldi vagy kiscsészki aszat virít, amely bennszülött növényfajunk. A puhafás vagy fűz ligeterdők többsége is erre a sorsa jutott és csak néha akadunk egy-két fehér és törékeny fűzre.

A szikes erdei rét legszembetűnőbb növényei a védett sziki kocsord, amely virágzásig félméteres, hamvaszöld tőleveleivel félgömböket alkot, s később ember magasságú a sárga ernyős virágzata.

A tisztások nagybodásával már itt is ugyanazokat a szikes lágyszárú társulásokat találjuk, amelyeket az erdőkön kívül a bihari, hortobágyi legelőkön. Ilyenek például a sziki sásrét és a hernyópázsitos szikirét, amelyek legalább időszakosan nedvesek és a mocsárrétekhez közel vannak. Sajátos növénye a zöldes hernyókra emlékeztető fűzérkéjű hernyópázsit.

A megmaradt kevés erdő is különlegesen módosult, egyfelől a szikesdések miatt, másfelől a betelepített tájidegen fás szárú növények révén. Ezért nem találunk községeink környékén zavartalan és egységes tatárjuharos lösztölgyest vagy tölgy-kőris-szil ligeterdőt. Viszont így átalakulva is azok őrizték meg a legtöbb értékes növényt, amelyek több középhegységi elemet is hordoznak.

A hencidai – gáborjáni Csere erdő belső tisztásainak széle – a tájképileg is gyönyörű ligetes megjelenésű sziki tölgyes. A tatárjuharos lösztölgyes a gazdag cserjeszintjével hasonlóan keskeny sávban maradt meg és lényegében ugyanezeket a fajokat őrzi azzal a különbséggel, hogy egy-két félárnyékos kedvelő lösznövény is megjelenik ebben. A legszebb közöttük a Csere erdőben betervezve az akácosába is élő magyar zergevirág, amely sárga margarétaszzerű virágzatával az erdő májusi aspektusának legszemélygyönyörködtetőbb tagja. A rajtuk kívül még a Cserében meglévő tölgyfoltok vagy lösztölgyes maradványai, sok mezei juharral, vagy a tölgy-kőris-szil ligeterdő magyar kőrist még tartalmazó, vagy kőristelenített formái láthatók.

A leírt növényzet sokszínű állatvilágot vonz, tart fenn és bújtat. Legszenvedelműbbek a nappali gerincesek, ezek közül is a madarak. A három falu rétjei kitűnő táplálkozó helyet jelentenek a fokozottan védett fehér gólyának. Szórányosabb vendég, sokszor a mezőgazdasági földeken, repcetáblákon, természetvédelmünk egyik címermadara a büszke tartású óvatos tűzok. A védett ragadozó madarak közül említést érdemel a kék és a vörösvércse, amelyek néha fészkelnek is a

birtokhatárban. Az egerészölyv és a karvaly viszont csak vadászni jár e vidékre. Valószínű a fészkelése az egyre ritkuló barna kányának és a barna rétihéjának. Az emlősök közül az apróbb termetű fajok élnek nagyobb számban. A titokzatos életmódú denevérek közül itt él a szőrös karú denevér, amely öreg tölgyfák odvában pihen és szaporodik. A rovarvők rendjén belül gyakori a keleti sün, a törpe és erdei cickány. Az erdei egerek közül a leggyakoribb a pirókegér, és előfordul az erdei pocok. Hüllőkben szegény a vidék, így főleg vízisiklót és mocsári teknőt pillanthatunk meg sütkérezni. Kételtűi közül említést érdemel a Csere erdőben is megtalált erdei béka. Védett rovar a Csere erdőben élő nagy szarvasbogár és a csőszcincér.

Gáborján határában fellelhető halmok, dombok rendje

A falu északi határában sok domb áll, nyugat-keleti irányban a következők:

A Madarason áll a Kettős-halom. Neve jelzi számát, bár meg kell jegyezni, hogy csak a nagyobb méretű halmokat szokták a halombokrokban megszámlálni, s a névbe áttemelni. Tőlük keletre kb. 1 km-re van az Orbán-halom, amelytől nem messzire a konyári egyik határhalmoként áll a Lyukas-halom, más nevén: Csenka.

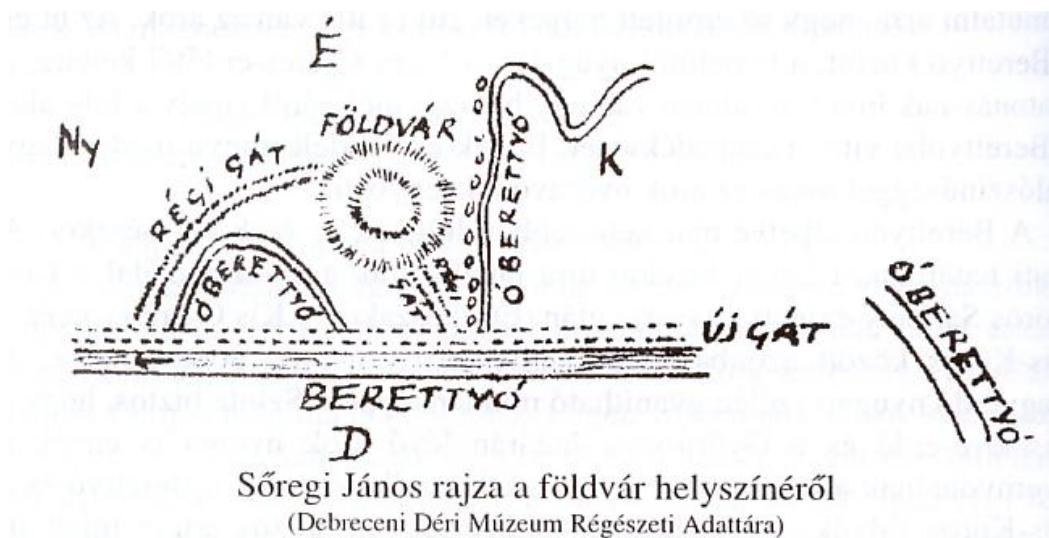
A megye egyik legnagyobb halma szintén határhalom, a Konyár – Gáborján földút mellett áll. Neve jól mutatja karakterét: Hegyes-halom. Északi oldalában jelentős vízmeder, az Angyalosi-árok, mely a konyári Ördög-árokából szakad ki, s tart a Konyári-Kállónak. Ezen a földúton Gáborján felé tartva jobbról a Korhány-víz által létrehozott „szigeten” áll a hajdan jelentős magasságú Korhány-domb. Mára jelentéktelen kiemelkedés csupán. Neve őshalmot sejtet.

A határban lévő Ördögárok kurgánja (földvár)

akarták foglalni a földvárat, vagy sarcolni, kiéheztetni próbálták a bent lévőket. Ez sem vezethetett viszont eredményre, mert a bentlévők két másik irányban is gyorsan elérhették a folyót, s máris elmenekülhettek vagy fogadhatták az utánpótlást. A vár úgy települt a Berettyó mellé, hogy mindkét kijárata közvetlenül a folyóra nyílt: a földmű egy félsziget legkeskenyebb területén van, ahol szoros övként köti össze a folyó két mederszakaszát.

A várnak valószínűleg nem az volt az elsődleges funkciója, hogy egy pontosan behatárolható területet védjen, inkább háború, járvány vagy éppen áradás esetén a tágabb környék lakosságát fogadta be ideiglenesen. Lakossága, katonai védelme nem lehetett túl nagy létszámú sohasem. Inkább egy mai értelemben vett falucska volt. Környezetében sok földvár volt, amelyek hasonló feladatokat láthattak el.

A Berettyó-menti földvárak a kurgánokhoz hasonlóan, vagy kiegészülve velük egy hírlánc elemei is lehettek, s a rendkívül gazdag vízjárás „áthidalását”, átjárását is biztosították. Volt hely, ahol 20 km²-en belül öt földvár is „működhetett” egyszerre. Ezek megfigyelőhelyek lehettek. Feltételezhetjük, hogy az itteni őrség feladta volt pl. a vizek folytonos figyelése, a csatornák, Ördög-árok és a fokok működésének felügyelete, a halmokon való hírlánc biztosítása, a népesség ideiglenes összevonása háborúk, járványok, ünnepek idején. A földvárak, melyek nevükkel ellentétben nemcsak földből, hanem fából is épültek, a környezetük csomópontjai lehettek. Ezt az is megerősíti, hogy a történelem későbbi korszakaiban általában falvak és monostorok is települtek rá, illetve mellé. A gáborjáni földvár folyamatban lévő régészeti kutatása bizonyára sok kérdésre választ fog adni, s remélhetően ezt követően elkészülhet a terület rekonstrukciója és helyreállítása is.

Gáborján a török hódoltság előtt tekintélyes község volt. 1552-ben 32 1/2 telket írtak össze. Az 1692-es összeírásokban Gáborján mint nemes mezőváros szerepel.

Gáborjánt Báthory Gábor adományozta 1609-ben Gerendássy György hajdúnak. Nem tartozott azonban a hajdúvárosok sorába és a lakosai a hajdúkénál nagyobb kiváltságot élveztek.

Miután Várad török kézre került, a törökök Gáborjántól is adót követeltek. A török kiűzése után azonban keresztény részről nem tisztelték már a vitézséggel kiérdemelt nemesi privilégiumokat, s Gáborjánt csakhamar jobbágysorban írták össze.

Lakossága a XVI. Század dereka körül térhetett át a református vallásra. A XVIII. Század elején Gáborján is a környék többi helységeivel együtt az Eszterházyak birtoka lett, akik itteni birtokaikat 1685 után eladták Móricz Pálnak és Leszkay Gyulának.

A három falu legrégebbi térképe - 1783.
(I. katonai felmérés - Országos Hadtörténeli Intézet)

Az 1930-as években a falu lakosainak a száma megközelítette az 1800 főt. Körorvos, bába, gyógyszertár, postahivatal, telefonállomás helyben volt. Gáborján lepusztulása egyértelműen az elmúlt évtizedek politikájának tudható be. A téjeszesítés révén a megélhetésüktől megfosztott emberek a városokba menekültek. A falu előregedett, elnéptelenedett.

A mai település a nehéz gazdasági helyzet közepette keresi a kibontakozás lehetőségeit, melyre a szomszédos falvakkal való összefogás, az együttes pályázatok adnak talán esélyt. A nyaranta megszervezett, immár rendszeressé vált Művészeti Alkotótábor segít felfedezni Gáborján békés, harmonikus világát, ismertebbé teszi a települést.

d) A település címere

A 17. század elején – egyes források szerint már 1605-ben – ide valóban hajdúk telepedtek le, valószínűleg önkényesen. Gáborjánt és Keresztúrt, amely később a gáborjáni határ része lett, ténylegesen megvásárolták 900 magyar forint értékben, amelyet két részletben ki is fizettek. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1616-ban a vásárlás tényét jóváhagyta, megerősítette, s ezzel a helységet ténylegesen hajdúvárosnak ismerte el. Ennek ellenére, valószínűleg a pénzbeli vásárlás ténye miatt, a 17. században Gáborjánt nem a hajdúvárosok között tartották számon. Címerképe mindenesetre rokon a bihari kishajdú városokéval.

Pecsétjének általunk ismert legrégebbi lenyomata 1697-ből való, amelynek olvashatatlan köriratán belül álló férfi alak látható. Minden jel szerint ez a lenyomat megegyezik a község 1771-ből származó urbáriumán találhatóval. Ennek körirata: NEMES GÁBORIANI PECSETI. Belül heraldikailag kissé balra forduló kucsmás vagy hajdúsüveges vitéz látható, jobb kezében kivont görbe szablyával, baljában pedig levágott ellenséges fejjel.

A századfordulón az ország települései címereinek felülvizsgálatára kiküldött bizottság véleménye szerint Gáborján címerének ezt kell elfogadni. Kék színű címerpajzsban, zöld pázsiton állva vörös kucsmában és zsinóros zöld ruhában kell ábrázolni a fent leírt hajdúvitét.

2. HAGYOMÁNYOK, ÉPÜLETJELLEMZŐK, UTCAHÁLÓZAT

Egyházi építészetünk a legősibb, egészen a XI-XII. századig nyúlik vissza. Középkori templomaink egy része eredeti állapotában vagy kis átépítésekkel látható. A középkortól napjainkig ívelődő építészetben a folytonosságot, az állandó átalakulást és megújulást a református egyháznál figyelhetjük meg. Hajdú-Bihar megye jellemzően református hagyományokkal rendelkezik.

Műemlékileg védett katolikus templomaink majd egyharmada görög szertartású. Ez az arány azt a különleges földrajzi helyzetet hangsúlyozza, amelyet hazánk keleti pereme elfoglal. Ez a vidék egyúttal a nyugati és keleti kereszténység határterületébe esik immár másfél évezrede. Jóllehet a magyar államiság ezer éve nyugat felé kötelezte el magát, azért a görög-bizánci kultúra és a keleti hagyományok kismértékben mindig átszűrődtek. A XVII. Században megalakult görög katolikus egyház csatlakozott a katolicizmushoz, de görög jellegét megőrizte. Az utóbbi évtizedek latinizálási törekvéseit a hívek tovább fokozták. Így a mai templomokban szószék, padosok, szobrok is láthatók, sőt helyenként az ikonosztáz szerep is lecsökkent.

Míg az egyházi építészetben a nagy történelmi változások lenyomata vizsgálható, addig anépi épületek, a parasztházak a társadalom nagy részét alkotó egyszerű emberek életét tükrözik. Műemléki értéküket nem a szegénységgel való hivalkodás szándéka adja, hanem az ebből adódó természetesség, alázatosság, arányérzék és találékonyság, egyes vidékeken a büszkeség öntudatos megnyilvánulása. A templomok mellett ezek az emlékek állnak még legnagyobb számban, s ezek általánosan ismertek.

A falvak régi kis házai a középső konyhából és a szobából álltak, a másik oldalon csak egy keskeny kamra volt. Az utcára csak egy ablakuk nézett. Általánosan elterjedt a háromosztatú alaprajz, ahol a konyha két oldalán egy-egy szoba kapott helyet, a konyhából fűthető kemencével. Külön hangsúlyozni érdemes a tornác kialakítását. Pillérei általában fából, vályogból vagy téglából épültek.

Kutatások mutattak rá a magyar parasztházak térbeli gazdagságára. Meglepő, hogy ilyen kicsi és egyszerű épületeknél ez a fogalom szóba kerülhet. Pedig a tornác, a pitvar és a szoba térsora valóban változatos és tartalmas. A tornác félkülső tere lakás és az udvar között egy átmenti teret alkot. Félig még nyitott, de félig már zárt. Az eső már nem veri, de a szél még fújja. A nap nem égeti, mégis a szabadban van. Az épület befogad; nem elhatárol, hanem kapcsol a külvilághoz. A tornácokkal megjelenő külső téri gazdagodás jellegzetes elemévé vált a magyar népi építészetnek.

A tornác „félkülső” terét a pitvar, vagy konyha „félbelső” tere követi. Ez a ház közepe, bár még egy lépés jön utána: a szoba és a kamra, ezért csak félig belső. Itt a tűz helye, az élelemkészítés és az estebéd szentélye. Nem véletlen, hogy egyesek ezzel a szóval magasztalják, hiszen ez az élet forrása a családban, s az esti közös étkezéshez az imádság is hozzátartozott.

Figyelmet kell szentelni a lakóház mellett a porta egyéb, gazdasági épületeire, kapujára, kerítésére is, hiszen ezek együttese alkotta a paraszti élet színterét. Ezek a nádfedeles, vályogtéglából vagy vert fallal készült házak a XVIII. Század végétől maradtak fenn, de némileg korszerűsített változataik még a két világháború között is épültek, egy helyen még csoportos telepítésben is.

Azok, akik már tehenet vagy lovat is tarthattak, istállóval toldták meg a házat, mely a házzal mindig egy fedél alatt van. A módosabbaknál már szobát, konyhát, néhol kamrát és istállót találunk és különösen azoknál az oláhoknál, akik magyarok között, vagy magyarabb vidékeken laktak, az istálló már különállóan volt építve. A ház fedele rendszeren gúla alakú. A szegényebbek csépelet szalmával fedték házaikat. A szalmát jó vastagon a tetővázra hányták és rudakkal szorították le, vagy sodrott szalmával kötötték ki. A tehetősebbek már zsúpszalmát használtak vagy deszkát. A háztető rendszerint meredek és magasabb magánál a háznál.

A lakóházak mellett minden bizonnyal legfontosabb épületek az istállók, ólak. A nagyjóságok számára készült istállók a lakóházak mintájára épültek. A Sárreten, a Hajdúságba és a Tisza mellékén a XIX. század közepéig éltek a tüzelős ólak. A bihari síkságon a faragókamrával és éléstárral bővített, többrészes, olykor arcaljászollal ellátott istállók jelentették a rangot.

A baromfiak részére régen nem építettek ólat: azok a disznóól padlásán, olykor az eperfákon éjszakáztak. Főleg a bihari faluk nagyon szép díszei a többszintes galambdúcok, melyeket Bojton, Bakonszegen gyakran vesszőből fontak, majd betapasztották, bemeszelték.

Megyénk igen szép épületei a kukoricagórék. Ezeket a bihari Érmelléken régebben vesszőből fonták. Más helyeken falábakon álló lécgórékat találunk. Újabban a górékhoz fehérre meszelt kőlabakat építettek, s ezzel egy időben (főleg 1920 után) az utcafrontra állították.

A bihari parasztporta jellegzetes épületei lehettek egykor a sütőháza, melyekben nemcsak sütöttek, hanem itt történt disznóöléskor a hús, szalonna feldolgozása, szappanfőzés.

Egész tájegységünk karakterének fontos meghatározói a kerítések és a kapuk. Mindkettő az utóbbi 100 év alatt igen nagy átalakuláson ment át. A XIX. század végéig a Sárreten a nád, a bihari síkságon és a Tisza mellékén a fonott sövény, a Nyírségben a husángfából készült kerítések voltak jellemzőek. A XIX. század

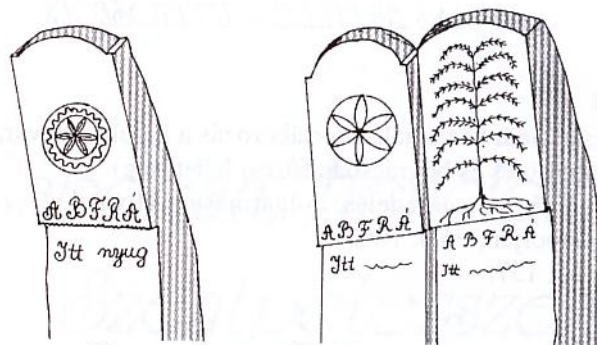
folyamán a gazdaporták előtt mindenütt a deszkakerítések terjednek el. Biharban ez főleg zsaluzásos technikával készült. Az utcai kerítésekkel együtt változtak a kapuk is. Biharban a XIX. század elejétől hatalmas, faragott kapubálványok közé építették a szépen formált deszka nagykapukat, s a bélelt kiskapukat. A XX. Században a gazdák tekintélyét leginkább a hatalmas kőoszlopok közé épített vaskerítések, kőkerítések jelzik. Ezek legszebb példái a bihari síkság, a Kis- és a Nagy-Sárrét falvaiban láthatjuk.

Gáborján településszerkezete látszólag eltér két szomszédjától: a folyó partján hosszában húzódó háton nyúlik végig. A gyakori egyutcás falu gyakorlatilag a mai Fő utcából állt. Ennek a gyakori alaptípusnak a jellemzője a középre állított templom, kiként itt is. A települést egyik oldalról a Berettyó védte, a többi oldalról, úgy tűnik, semmi. A mai vízlevezető csatorna azonban (az északi és keleti oldalon) az egykori mocsárvilág kontúráját erősíti fel a térképen. U-alakban övezte a víz a falut, folyó, illetve mocsári erdő formájában, amint ez a XVIII. Század végi térképről is kiderül. Azóta a mocsár is eltűnt, és sajnos az erdő is. A település pedig az eltelt háromszáz év alatt a szabadon maradt északnyugati irányban terjeszkedett, jóval túl az egykori félsziget száján. 1340-ben három egyház tartozik hozzá: a Szent Szűz, a Szent Kereszt és a Szent Péter egyház. A falu törzslakosságát már a XV. században kishemesi közösség alkothatta. Később hajdú kiváltságot is kaptak, majd az Esterházy uradalomhoz tartoztak, de különleges státusszal. Az uradalom felbomlás után sok földet helybéli módos gazdák vásároltak meg. Ezek a gazdák lényegében a hagyományos szerkezetű parasztházakat építették maguknak, de mutatósabb külsővel. Mintaként a barokk kastélyépítészet állhatott előttük, ezeknek oromzatait, ívelt párkányait igyekeztek lemásolni. A Fő utca közepe ilyen házak sorából áll. Kiegészítésként a kőkerítés mezőit is boltívekkel falazták be. Ugyanakkor meghagyták a vastag bihari kaput is mellette. A nagygazda házak jellegzetes utcaképet alkotnak az Arany János utcában is.

Áll még a legegyszerűbb, s legrégebb háztípusból, a tornác nélküli, nádfedeles házból is egy a Hajnal utcában, kettő a Szántó-Kovács utcában, féltornácos pedig a Petőfi utcában.

A Fő utca 72. 1850 körül épített régi stílusú, háromsztatú ház vert fallal, félkontyolt nádtetővel, félig nyitott szarkaláb-ágasos tornáccal. Az ablakokat gyönyörűen megformált, eredeti deszka paletta fedi.

Temetőjében igen sok, szépen faragott fejfa látható, külön napos, külön életfás motívummal, de ezek egymás mellett, kettős síremlékként is vegyesen állnak.

Hagyományos gáborjáni fejfák

3. MŰEMLÉKEK, MŰEMLÉKI TERÜLET, EGYEDI ÉRTÉKEK

Alapvető cél a település helyi kultúrájára jellemző sajátosságok kutatása, azok feltárása, a helyi értékek számbavétele és rendszerezése és abból a helyi értékvédelmi javaslat elkészítése. Ami a település történelméből és a kultúra fejlődéséből valamint a birtokviszonyok és a társadalmi fejlődés során kialakult hagyományok, motívumokban tükröződnek, különböző építészeti megoldásokhoz vezetnek. A különböző építészeti megoldások kialakulása vagy a tapasztalat vagy a társadalmi hovatartozás vagy valamilyen védekező mechanizmus, vagy egyszerűen praktikus megoldások sorozatából adódnak. Ezek a megoldások néha érvényüket veszítik, néha felerősödve nyomják rá bélyegüket az építészetre. A különböző korok keveredése, átfedése is hordoz magában olyan megoldásokat, melyben felfedezhetünk szépséget és megóvandót.

A vizsgálódás középpontjába tehát azokat az értékeket kell helyezni, amelyek valamilyen formában a régi hagyományokat és a népi illetve a valamilyen meghatározható építészeti stílust képviselő épületeket, építményeket, utcaképeket, településrészeket, esetleg jellegzetes kerítéseket, tornácokat, oszlopokat, ablakokat, górékat jelentik. A megtalált értékeket kellő szakértelemmel és odafigyeléssel megóvhatjuk és átörökíthetjük az unokáink számára, azért hogy ne csak könyvekből és skanzenekből figyelhesse meg az utókor a tájra jellemző motívumok szépségét.

- Gáborján külterületén természetvédelmi terület, tájvédelmi körzet nincs. Keleti külterülete határos a hencidai "Csere-erdővel", amely természetvédelmi terület. Ez a jelenlegi belterülettől csak néhány száz méterre kezdődik.

A turistaúttól északi irányban mintegy 800 m-re Gáborján és Szentpéterszeg határán bukkantak rá egy középkori földvár maradványaira.

A terület műemléki feltárása megkezdődött. A földvár feltárássra kerülő maradványai izgalmas látnivalóval szolgálnak majd. Továbbhaladva, Gáborján belterületének közelében a folyó nyugati oldalán a folyamszabályozás nyomán egy erdővel borított kis sziget alakult ki. Sajnos a szigetet körülvevő medret a közelmúltban betemették.

A Berettyó folyó település alatti nagy kanyarulatának levágása, a folyó ilyen módon való szabályozása lenne műszakilag indokolt.

- Gáborjánban nagyon sok szép régi lakóépület áll még ma is. Különösen szerencsés adottsága a falunak, hogy az épen maradt lakóházak egy csokorban, egy jól lehatárolható területen található.

Népi lakóház, Fő u. 75.

Az Esterházy-uradalom felbomlása után sok földet helybéli módosgazdák vásároltak meg. Ezek a gazdák lényegében a hagyományos szerkezetű parasztházakat építették maguknak, de mutatósabb külsővel. Mintként a barokk kastélyépítészet állhatott előttük, ezeknek oromzatait, ívelt párkányait igyekeztek lemásolni. A Fő utca közepe ilyen házak sorából áll. Kiegészítésként a kökerítés mezőit is boltívekkel falazták be. Ugyanakkor meghagyták a vastag bihari kaput is mellette.

Népi lakóház, Fő utca 72.

Nagygazdaházak, Arany J. u. 26.

Nagygazdaházak, Arany J. u. 16.

Nagygazdaházak, Arany J. u. 18.

Gáborján kisnemesi közössége a XVII. század elején hajdú kiváltságot kapott. Később az Esterházy-uradalomba sorolták, de annak felbomlása után sok földet sikerült itt helyi, módosabb gazdának megvásárolni. Az elvétve található nádfedeles parasztházak mellett sok nagygazdaház áll még, s ezek barokkos oromzata, homlokzatkészítése jellegzetes utcaképet alkot.

A helyi településképi, utcaképi védelemre jelölt terület:

A Fő utca - Corvin utca - Petőfi - Szántó Kovács - Tótfalusi utcák, illetve az általuk határolt terület.

Műemléki védelem alatt áll:

- Református templom

A Fő utca a református templommal

1651-ben volt az első nagyobb építkezés, s 1763-ban temploma és tornya állt a falunak. 1818-ban tornyát javították. 1860-ban, Tóth István építész tervei alapján átalakították. Ekkor bonthatták le a középkori apszisát, s egészítették ki a hajót a mai félköríves záródással, s ekkor kapta az oldalhajót a karzattal. Ebben az évben készítette szószékét Gombos Mihály. Orgonája Soukenik János munkája 1899-ből. Eklektikus homlokzatain középkori, klasszicista és romantikus elemek keverednek.

Műemléki védelemre érdemes:

- Petőfi utca 17.

Helyi védelemre, esetleg felmérésre javasoljuk a következő épületeket:

- Szántó Kovács utca 8.
- Szántó Kovács utca 18.
- Szántó Kovács utca 16.
- Arany János utcai óvoda
- Arany János utca Hrsz: 444
- Fő utca Hrsz: 527, 528, 529, 530 (utcaképi védelem is)

A felsorolt épületek XIX. sz. végi XX. sz. eleji jellegzetes, nádtetős, tornácos, oromfalas vagy oromdeszkázatos falusi épületek. De más időszakból is maradtak szép és értékes lakóépületek. A XX. sz. elején és közepén épült provinciális, módos falusi lakóépületek. Jellegzetes épületek ezek, íves záródású oromfallal. Szentpéterszegen is található jó néhány ilyen.

A Fő utca 17, 19, 21, 23. sz. négy lakóépület egységes és szép utcaképet alkot.

Különös értékük ezen felül az a téglapilléres markáns kerítés, amely hozzátartozik építészetük sajátos megjelenéséhez.

A rendkívül ritka, jellegzetes épületekből és kerítésekből álló utcaképet utcaképi védelemre javasoljuk. Műemléki védelem alá való helyezésüket is érdemes megvizsgálni.

- A helyi védelem alá helyezendő területhez szervesen hozzátartozó tömb, a Corvin utca - Kossuth - Petőfi - Fő utcák által kicsi terület fontos fejlesztési lehetőségeket kínál - főleg helyzeténél, helyénél fogva.

- A Fő utcán található református templom műemlék jellegű.

1651-ben épült, 1850-ben bővítették és romantikus stílusban átépítették.

- A felsorolt helyi értékek, védelmük és az ezekhez kapcsolódó fejlesztési elképzelések a falusi turizmus és idegenforgalom fellendülését is eredményeznék.

4. Az értékvédelem célja

A településen fellelhető a tájra és a helyi kultúrára jellemző sajátosságokat magában hordozó jegyek kutatása, azok feltárása, a helyi értékek számbavétele és rendszerezése és abból a helyi értékvédelmi javaslat elkészítése a cél. Ami a település történelméből és a kultúra fejlődéséből valamint a birtokviszonyok és a társadalmi fejlődés során kialakult hagyományok, motívumokban tükröződnek, különböző építészeti megoldásokhoz vezetnek. A különböző építészeti megoldások kialakulása vagy a tapasztalat vagy a társadalmi hovatartozás vagy valamilyen védekező mechanizmus, vagy egyszerűen praktikus megoldások sorozatából adódnak. Ezek a megoldások néha érvényüket veszítik, néha felerősödve nyomják rá bélyegüket az építészetre. A különböző korok keveredése, átfedése is hordoz magában olyan megoldásokat, melyben felfedezhetünk szépséget és megóvandót. A vizsgálódás középpontjába tehát azokat az értékeket kell helyezni, amelyek valamilyen formában a régi hagyományokat és a népi illetve a valamilyen meghatározható építészeti stílust képviselő épületeket, építményeket, és ha lehetséges ezek együttesét, utcaképeket, településrészeket, ezek hiányában esetleg jellegzetes – kerítéseket, tornácokat, oszlopokat, ablakokat, górékat - kell állítani. A megtalált értékeket kellő szakértelemmel és odafigyeléssel megóvhatjuk és átörökíthetjük az unokáink számára, azért hogy ne csak könyvekből és skanzenekből figyelhesse meg az utókor a tájra jellemző motívumok szépségét.

A felsorolt épületeken kívül figyelni kell a kerítések formájának alakulására, egyes tájra jellemző formára, motívumra, melyet védeni és építeni kell, hogy a hagyományok tovább élhessenek. Ugyanez jellemző a nem védett épületek homlokzatára, azok díszekre, ablakának osztására, azok ritmusára, tornácára, oromfalának kialakítására, alaprajzi és telken belüli elhelyezkedésére.

5. Helyi értékvédelmi kataszter

Helyi értéket képviselő, helyi értékvédelemre javasolt épületek listája, mely egyben értékbeli fontossági sorrendet is takar:

Műemlék

- Református templom (1-es kép)

1. Református templom – műemléki védelem alatt

Utcaképi védelemre javasolt:

A helyi településképi, utcaképi védelemre jelölt terület:

A Fő utca - Corvin utca - Petőfi - Szántó Kovács - Tótfalusi utcák, illetve az általuk határolt terület.

Műemléki védelemre érdemes:

- Petőfi utca 17.(4-es kép)

Helyi védelemre javasolt épületek:

- Szántó Kovács utca 8. (8-as kép)
- Szántó Kovács utca 18. (6-7-es kép)
- Szántó Kovács utca 16. (6-7-es kép)
- Arany János utcai óvoda (3-as kép)
- Arany János utca Hrsz: 444 (5-ös kép)
- Fő utca Hrsz:527, 528, 529, 530 (utcaképi védelem is) 2-es kép

5. Arany János utca Hrsz: 444

4. Petőfi utca 17. – Javasolt műemléki védelem

2. Fő utca Hrsz:527, 528, 529, 530 (javasolt utcaképi védelem)

Településközpont, háttérben a református templom

Igényes építésű, terménytároló az utcafronton – helyi védelemre javasolt-

6-7. Szántó Kovács utca 16-18. – Javasolt helyi védelem

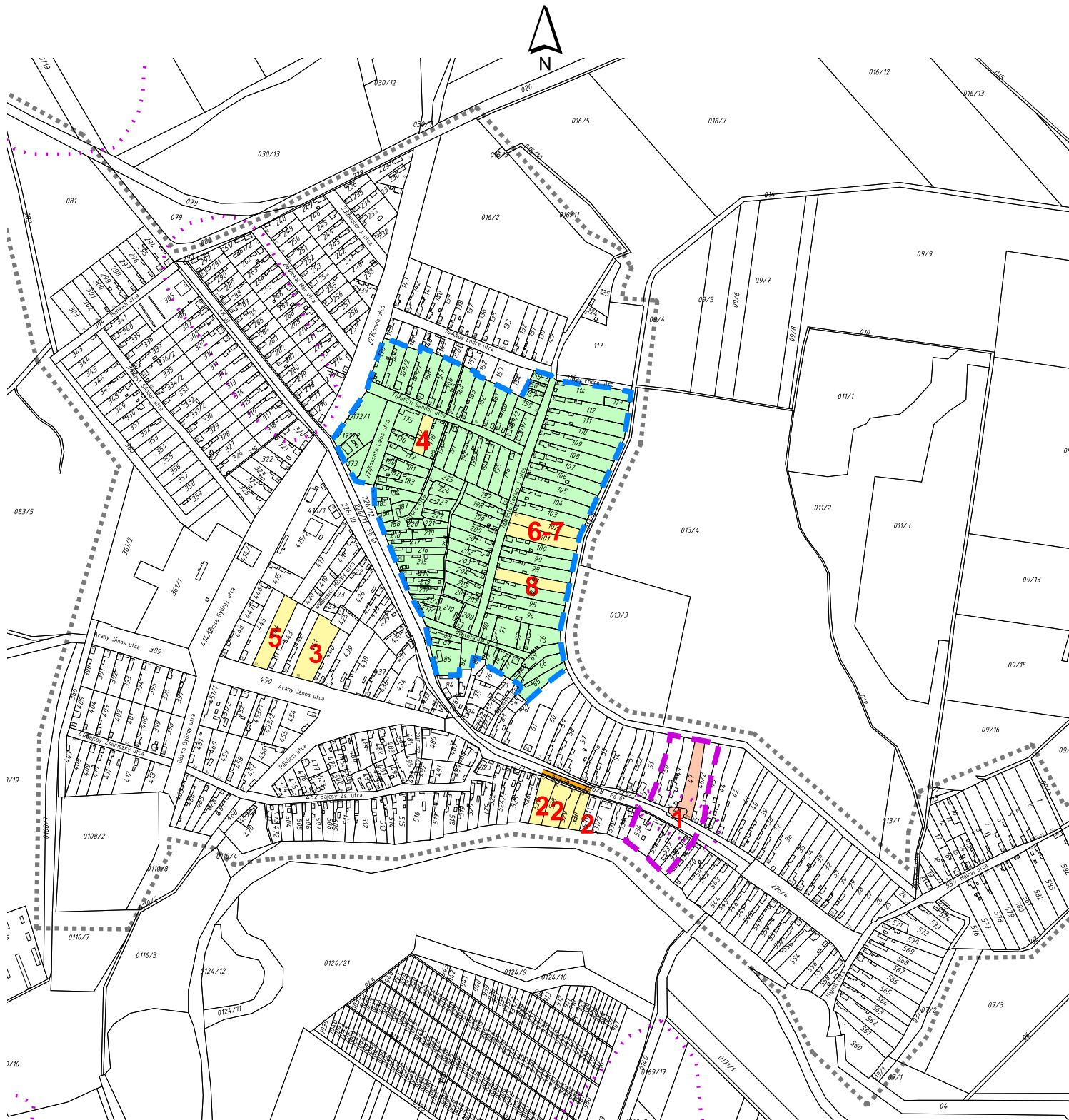
3. Arany János utcai óvoda

8. Szántó Kovács u. 8.

GÁBORJÁN KÖZSÉG

TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVÉNEK 2011 ÉVI MÓDOSÍTÁSA AZ ÉPÍTETT KÖRNYEZET ÖRÖKSÉGÉNEK ÉRTÉKEI

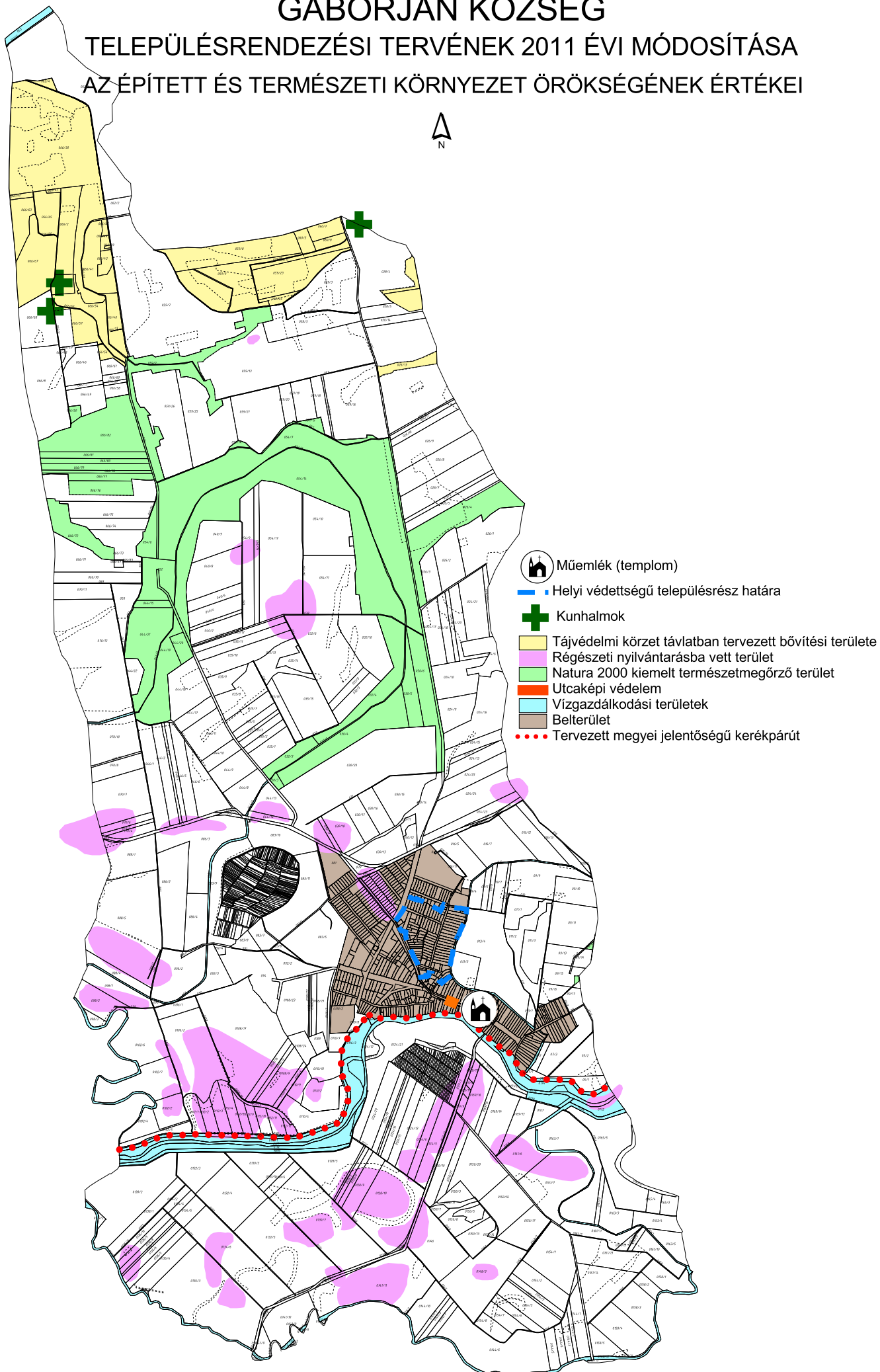

- Helyi településképi védettségű településrész határa
- - - Régészeti nyilvántartásba felvett terület határa
- - - Műemléki környezet határa
- Védett épületek telke
- Műemlék
- Helyi védett
- Helyi értékvédelmi terület
- Műemlék épület
- Helyi értékvédelmi kataszterbe felvett épület
- Utcaképi védelem

GÁBORJÁN KÖZSÉG

TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVÉNEK 2011 ÉVI MÓDOSÍTÁSA

AZ ÉPÍTETT ÉS TERMÉSZETI KÖRNYEZET ÖRÖKSÉGÉNEK ÉRTÉKEI

6. A terv helyi örökségeire gyakorolt hatásai

A szerkezeti tervben szereplő változások, fejlesztések a település jogos fejlődését és remélhető kis mértékű gyarapodását szolgálja. A belterületben kijelölt védendő településkép és a felsorolt épületek, jellegzetes utcaképek megőrzése fontos, de ez csak a helyi figyelem felkeltésével és támogatások segítségével lehetséges. Szüksége van a településnek egy Helyi Értékvédelmi Rendeletre, amelyben megfogalmazódik, hogy mely épületeket érdemes és kell védeni helyi szinten. Meg kell határozni a védettség kategóriáját, ki kell dolgozni a támogatási rendszert, amellyel érdekelté lehet tenni az épületek tulajdonosait az épületek állagának megóvása, eredeti állapotuk fenntartása céljából.

A településszerkezeti terv nem irányoz elő olyan változásokat, funkcióváltásokat, amelyek nagy hatást, vagy netalán hátrányos helyzetet idéznének elő a védelemre javasolt épületek és a településkép szempontjából.

A külterület fejlesztései sem gyakorolnak káros hatásokat a természeti,- és az épített környezet elemeire. A régészeti lelőhelyek feltüntetésével az építési hatóság feladata az érintett területekkel kapcsolatosan, a szakhatóságok állásfoglalásának tulajdonos általi beszerzése, valamint az abban szereplők betartatása.

A külterületi területfelhasználási változások megvalósulásnak ideje nem behatárolható. A természetvédelmi terület bővítése a táj és annak élővilágának és hasznosításának fenntartását, megóvását célozza. A tervezett gazdasági erdők kialakulásának jelentősége fontos ökológiai szempontból.